

המוסד לביטוח לאומי

מינהל המחקר והתכנון

נשים המקבלות

דמי מזונות

באמצעות המוסד לביטוח לאומי

1988

סקר מס' 65

המוסד לביטוח לאומי

מינהל המחקר והתכנון

נשים המקבלות דמי מזונות

באמצעות

המוסד לביטוח לאומי

1 9 8 8

אסתר טולדנו

יוני 1989

ירושלים

סיוון התשמ"ט

ה ק ד מ ה

מינהל המחקר והתכנון מציג פעם נוספת חוברת בסדרת הפרסומים על נשים שקיבלו דמי מזונות מהמוסד לביטוח לאומי.

בחוברת זו, נתונים על הנשים שקיבלו דמי מזונות בשנת 1988 מכוח חוק המזונות (הבטחת תשלום) המופעל על ידי המוסד לביטוח לאומי וכן נתונים כלליים על הבעלים החייבים בדמי המזונות ועל היקף חובותיהם למוסד לביטוח לאומי. בחוברת זו נכלל גם דיון בנשים גרושות ובזכויותיהן הסוציאליות.

הדו"ח הוכן על ידי אסתר טולידנו מהמחלקה לגמלאות קצרות מועד שבהנהלת דליה גורדון.

תודתנו נתונה למזל ג'אנו אשר הכינה את הלוחות. כמו כן יבואו על הברכה רינה ברקאי, מנהלת האגף לילדים ולגמלאות מחליפות-שכר, וחנה פרידמן, מנהלת מחלקת מזונות, על שיתוף הפעולה שאיפשר פרסום זה. תודה גם לאנשי האגף לעיבוד נתונים אוטומטי שערכו את העיבודים הממוכנים.

יוסי תמיר

סמנכ"ל מחקר ותכנון

תוכן עניינים

עמוד

1	1. מבוא
3	2. נשים המקבלות דמי מזונות
	2.1 תכונות דימוגראפיות
	2.2 תכונות כלכליות
	א. גובה התשלום לדמי מזונות
	ב. השתייכות לכוח העבודה
	2.3 תשלומים ותקבולים לדמי מזונות
6	3. נשים גרושות וזכויותיהן הסוציאליות
	3.1 השתתפות נשים בכוח העבודה
	3.2 גירושין
	3.3 מעמדה של האשה הגרושה במסגרות של ביטוח סוציאלי

נספח לוחות

17	לוח מס. 1: נשים המקבלות דמי מזונות
17	לוח מס. 2: מספר התיקים ביחידה למזונות
18	לוח מס. 3: נשים המקבלות דמי מזונות, לפי גיל
18	לוח מס. 4: נשים המקבלות דמי מזונות, לפי מצב משפחתי
19	לוח מס. 5: נשים המקבלות דמי מזונות, לפי יבשת מוצא
19	לוח מס. 6: נשים המקבלות דמי מזונות, לפי מספר ילדים
20	לוח מס. 7: נשים המקבלות דמי מזונות, לפי סוג הצמדה של פסק דין ולפי סוג בית הדין
20	לוח מס. 8: נשים המקבלות דמי מזונות, לפי סוג תשלום
21	לוח מס. 9: התשלום הממוצע לנשים המקבלות דמי מזונות, לפי סוג תשלום

- 21 לוח מס. 10: נשים המקבלות דמי מזונות, לפי גובה הקיצבה המשולמת בפועל ולפי סוג בית דין
- 22 לוח מס. 11: נשים המקבלות דמי מזונות, לפי השתייכות לכוח העבודה
- 23 לוח מס. 12: תשלום ממוצע לדמי מזונות, לפי השתייכות לכוח העבודה
- 23 לוח מס. 13: גובה ההכנסה הכוללת של נשים עובדות מעבודה ומדמי מזונות
- 24 לוח מס. 14: נשים המקבלות דמי מזונות, לפי גובה הקיצבה המשולמת
- 25 לוח מס. 15: התשלומים והתקבולים לדמי מזונות

בשנת 1988 מספר הנשים שקיבלו דמי מזונות באמצעות המוסד לביטוח לאומי הסתכם ב-9,985 בממוצע מידי חודש - גידול בן כ-8.3% מאז השנה הקודמת, שבמרוצתה חל גידול בן כ-8% לעומת השנה שקדמה לה.

בסוף שנת 1988 סך כל התיקים "הפעילים" בנושא מזונות הגיע ל-14,394. אלה כללו תיקים של נשים שקיבלו דמי מזונות בתקופה האמורה וכן תיקים של נשים שחדלו לקבל תשלום, ונשאר חוב של הבעל בלבד. תיק נחשב כבלתי פעיל כאשר האישה חדלה לקבל תשלום, ואין חוב מצד הבעל. מאז הפעלת חוק המזונות נפתחו בסך הכל 24,492 תיקי דמי מזונות; 10,098 מתוכם אינם פעילים כיום.

חוק המזונות שנכנס לתוקף בשנת 1972 נועד להבטיח לאישה שזכתה בפסק דין למזונות, אמצעי קיום לה ולילדיה באופן בלתי תלוי ביכולתה לממש פסק דין זה. כאשר הבעל החייב אינו מקיים את פסק הדין מרצונו ואינו משלם לאישה את דמי המזונות המגיעים לה על פי פסק הדין, החוק מאפשר לאישה לפנות למוסד לביטוח לאומי, כדי שיבצע את פסק הדין: כלומר, ישלם לזוכה גימלה וידאג, באמצעות הליכי הוצאה לפועל, לגבות כספים אלה מן החייב.

התשלום ניתן לזוכה כל עוד מוטלת על החייב חובת תשלום מזונות, כאשר גובה התשלום הוא כפי שנקבע בפסק הדין למזונות או עפ"י התקנות - לפי שיעור הנמוך מביניהם. עם התחייבותו של המוסד לביטוח לאומי לשלם לאישה הזוכה ולילדיה את דמי המזונות המגיעים לה, הוא נוטל על עצמו גם את כל הכרוך בגביית התשלום הנקוב בפסק הדין. לכן, זכאית לתשלומים רק אישה שאינה נוקטת בהליכים לביצוע פסק דין או המפסיקה את הליכי הביצוע בטרם הגישה בקשה למוסד. אם דמי המזונות על פי פסק הדין גבוהים מן התשלום שהאישה קיבלה מהמוסד לביטוח לאומי, ולכן המוסד גבה מהחייב סכומים העולים על אלה ששולמו לזוכה, הוא מעביר לה את ההפרש.

אישה אשר גובה התשלום המגיע לה על פי פסק הדין אינו מאפשר קיום מינימלי, רשאית לפנות לשירות להבטחת הכנסה. היא תהיה זכאית לגימלה לאחר מבחן הכנסות ומבחן תעסוקה, בהתאם לחוק הבטחת הכנסה.

עד לפני כשנתיים פסק דין לדמי מזונות שניתן עבור הילדים, לא נחשב לצורך מבחן ההכנסה כהכנסה של האישה, אלא כהכנסה של ילדיה. כתוצאה מכך נשים גרושות ונפרדות, שהיתה להן הכנסה דומה מדמי מזונות, ושהיו זכאיות לקבלת גמלה מהשירות להבטחת הכנסה קבלו אותה בשיעורים שונים, בהתאם לרשום בפסק הדין בדבר דמי המזונות: באם הם היו לזכות הילדים - קבלה האשה גמלה מלאה להבטחת הכנסה, ובאם הם היו לזכות (כלם או בחלקם) האשה - נוכה סכום דמי המזונות מהגמלה להבטחת הכנסה ששולמה לאשה.

עובדה זו הפלטה לרעה נשואות ונפרדות, שפסק הדין ניתן גם על שמו. היום תוקן החוק, כך שכל ההכנסה מדמי מזונות המשולמים על ידי המוסד לביטוח לאומי כלולה בחישוב ההכנסה הקובעת לצורך בדיקת הזכאות להבטחת הכנסה, בלי שיש לב לזכות מי (האשה או הילדים) רשום פסק הדין.

2. נשים המקבלות דמי מזונות

2.1 תכונות דימוגראפיות

ב-1988 נמשכו אותן המגמות שנמצאו בתכונותיהן הדימוגראפיות של הנשים שקיבלו דמי מזונות בשנים קודמות. כמחצית הנשים היו בנות 20-34 שנים, וגילן הממוצע נשאר 35. גיל זה צעיר מממוצע גיל כלל הנשים באוכלוסייה (מגיל 15 ומעלה), שהוא 39. כ-60% מכלל הנשים שקיבלו דמי מזונות היו גרושות מהחייב, כ-36% חיו בנפרד ממנו, אם כי עדיין היו נשואות לו, והיתר (4%) ידועות בציבור וכו'.

גם בהתפלגות לפי מוצא לא חל שינוי: כ-94% מכלל הנשים שקיבלו דמי מזונות היו יהודיות, וכ-6% היו לא יהודיות. שוב, נדומה לעבר, אחוז ילידות אסיה-אפריקה היה גבוה יותר בין הנשים שקיבלו דמי מזונות (37%) מאשר בכלל הנשים היהודיות באוכלוסייה בנות ה-15+ (24%), ואילו אחוז ילידות אירופה-אמריקה היה נמוך (11%) מאשר בכלל אוכלוסיית הנשים כנ"ל (31%). חלקן של ילידות הארץ בקרב אוכלוסיית הנשים שקיבלו דמי מזונות ובקרב אוכלוסיית הנשים בנות ה-15+ היה כמעט זהה. עם זאת חל גידול באחוז הנשים ילידות הארץ מתוך מקבלות דמי המזונות - מ-28% ב-1976 ל-52% ב-1988; ובמקביל, אחוז ילידות אסיה-אפריקה הולך וקטן מ-60% ב-1976 ל-37% ב-1988. אחוז ילידות אירופה-אמריקה נשאר קבוע: כ-12%.

מספר הילדים של מקבלות מזונות היה נמוך ממספרם בכלל אוכלוסיית האימהות בארץ. ניתן להסביר תופעה זו על ידי כך שותק הנישואין קטן יותר בקרב הנשים הגרושות בהשוואה לאימהות אחרות. רוב (75%) הנשים שקיבלו דמי מזונות היו אימהות לילד אחד או שניים. בקרב כלל אוכלוסיית המשפחות עם ילדים בארץ היו רק 59% כאלה. 8% בלבד מהנשים שקיבלו דמי מזונות היו אימהות ל-4 ילדים ויותר, לעומת 19% כאלה בין כלל המשפחות עם ילדים בארץ. גם בנושא זה נמשכת המגמה שנמצאה בשנים קודמות, של ירידה (אם כי קלה) באחוז האימהות ל-4 ילדים או יותר בין המקבלות דמי המזונות מהמוסד לביטוח לאומי.

2.2 תכונות כלכליות

א. גובה התשלום לדמי מזונות

כאמור, אישה זכאית לדמי מזונות אם בידה פסק דין למזונות הניתן ע"י בית משפט או בית דין מוסמך. מתוך סך כל הנשים שקיבלו דמי מזונות בשנת 1988, לכ-58% היה פסק דין מבתי משפט רבניים, לכ-36% היה פסק דין מבתי משפט מחוזיים ולכ-6% מבתי משפטים אחרים. כמחצית פסקי הדין היו צמודים לתוספת יוקר המשולמת במשק וכ-46% היו צמודים למדד המחירים לצרכן.

השוואת גובה דמי המזונות שנפסקו על ידי סוגי בתי הדין השונים מראה, שבתי הדין הרבניים נוטים לפסוק דמי מזונות נמוכים מאשר בתי הדין האחרים.

כאמור לעיל, שיעור התשלום לאישה הזכאית לדמי מזונות הוא כפי שנקבע בפסק הדין למזונות או עפ"י התקנות - לפי השיעור הנמוך מביניהם.

בשנת 1988, כ-84% מן הנשים שקיבלו דמי מזונות קיבלו תשלום בשיעור שנקבע בפסק הדין וכ-15% בלבד קיבלו את השיעור הקבוע בתקנות. היינו פסקי הדין למזונות במרבית המקרים היו נמוכים משיעור ההכנסה הקבוע בתקנות והשווה לשיעור ההכנסה המובטחת. מן הנשים שקיבלו דמי מזונות בשיעור התקנות, 6% קיבלו את מלוא השיעור ו-10% קיבלו שיעור מופחת. אלה היו בדרך כלל נשים עובדות ונשים שקיבלו גימלאות אחרות מהמוסד לביטוח לאומי, בעיקר גמלת נכות.

בשנת 1988 התשלום הממוצע לכלל הנשים שקיבלו דמי מזונות הגיע לרמה של כ-346 ש"ח לחודש, כלומר, כ-19% מהשכר הממוצע במשק. אולם היה הבדל גדול מאוד בין מי שקיבלו תשלום לפי פסק דין לבין מי שקיבלו את השיעור המלא לפי התקנות: הראשונות קיבלו כ-316 ש"ח או כ-18% מהשכר הממוצע במשק, בעוד שהאחרונות, קיבלו כ-771 ש"ח היינו 43% מהשכר הממוצע במשק. אלה שקיבלו תשלום לפי השיעור המופחת של התקנות - קיבלו כ-366 ש"ח או כ-20% מהשכר הממוצע במשק.

ההבדל הגדול בין גובה התשלומים לפי פסקי הדין ולפי התקנות בולט במיוחד כאשר מחשבים את אחוז התשלום הממוצע בפועל מתוך התשלום הממוצע שהיה מתקבל אילו כל הנשים היו מקבלות לפי התקנות. חישוב זה מראה כי בפועל מקבלות הנשים רק כ-47% ממה שהיו מקבלות אילו קיבלו את תשלומיהן לפי התקנות ולא לפי פסקי דין.

ב. השתייכות לכוח העבודה

כ-36% מכלל הנשים שקיבלו דמי מזונות היו שייכות לכוח העבודה וכ-64% היו עקרות בית - שיעורים דומים לאלה שהיו בשנה הקודמת.

בהתאם לחוק, על נשים עובדות חל מבחן הכנסות. כאמור לעיל רק 10% מהנשים קיבלו תשלום לפי שיעור מופחת למרות שאחוז הנשים העובדות היה גבוה יותר (36%). כלומר, לגבי רוב הנשים העובדות גובה התשלום שנקבע בפסק הדין היה נמוך עד כדי כך שלא היה צורך לבצע מבחן הכנסות. ייתכן שהסיבה לכך היא שעובדת היות האישה עובדת נלקחת בחשבון בקביעת גובה פסק הדין בבתי המשפט. השערה זו מתחזקת גם מכך שממוצע התשלום לדמי מזונות שקיבלו הנשים העובדות היה נמוך מזה שקיבלו יתר הנשים: בשנת 1988, הנשים העובדות קיבלו בממוצע כ-75% מהתשלום הממוצע של אלה שהיו עקרות בית בלבד.

תשלום המזונות הממוצע שקיבלו נשים עובדות הגיע לכ-16% מהשכר הממוצע במשק. אם נוסיף לכך את ההכנסות שהיו להן מעבודה, אזי רמת ההכנסה הכוללת של נשים אלה היתה כ-50% מהשכר הממוצע במשק - היינו, בסך הכל הכנסתן גבוהה בכ-15% בלבד בהשוואה לדמי מזונות שקיבלו הנשים לפי התקנות.

הנשים שלא עבדו מחוץ למשק ביתן קיבלו תשלום מזונות ממוצע בשיעור של כ-22% מהשכר הממוצע במשק. רובן המוחלט קיבלו תשלום נמוך בהרבה משיעור ההכנסה המינימלית המובטחת. נשים אלה זכאיות לפנות לשירות להבטחת הכנסה על מנת לקבל השלמה של הכנסתן לאחר שיעברו מבחן תעסוקה. יש לציין, כי גם הנשים העובדות, שהכנסתן הכוללת ממזונות ומעבודה לא מגיעה לרמה של ההכנסה המינימלית, זכאיות לפנות לשירות להבטחת הכנסה לקבלת השלמת הכנסה.

2.3 תשלומים ותקבולים של דמי מזונות

התשלומים לדמי מזונות ממומנים בחלקם על ידי התקבולים מהחייבים. בשנת 1988 סכום התשלומים לדמי מזונות הגיע לכ-41.6 מיליון שקל חדש. סך התקבולים מהבעלים החייבים לתקופה זו הגיע לכ-20.7 מיליון שקל חדש, שהם כ-50% מסך התשלומים ששולמו לנשים בשנה זו.

1.יתוח הדו"חות הכספיים המפרטים את התקבולים על פי דרך התשלום מורה, כי 70% מן התקבולים משולמים בבנקים בהתאם להודעות זיכוי שנשלחות לבעלים. 25% נוספים משולמים בקופת ההוצאה לפועל שבבית המשפט. תשלומים אלו באים בעקבות פעולות האכיפה השונות הננקטות על ידי המוסד לביטוח לאומי נגד החייבים. החזר חוב נוסף מתקבל על ידי ניכוי מקצבות המוסד לביטוח לאומי של החייבים. מדובר בדרך כלל בקצבות נכות כללית, זיקנה ונפגעי עבודה. סכומים אלה - מהווים 5% מסך התקבולים.

בפרק הבא, נתייחס לאוכלוסיה הפוטנציאלית לקבלת דמי מזונות מהמוסד לביטוח לאומי: נשים גרושות.

3. נשים גרושות וזכויותיהן הסוציאליות

3.1 השתתפות נשים בכוח העבודה

כידוע, בכל המדינות המתועשות, בשנים האחרונות, היינו עדים לכניסה מסיבית של נשים לכוח העבודה ולגידול ניכר בשיעור התעסוקה של נשים. כך גם בישראל: אחוז הנשים השייכות לכוח העבודה עלה מ-29.3% ב-1970 ל-40% ב-1988, כלומר עליה של כ-35%. (ראה לוח מס. 1).

לוח מס. 1 - שיעורי השתתפות נשים בכוח העבודה במדינות נבחרות
(1970, 1985)

% גידול	אחוז נשים השייכות לכוח העבודה		ה א ר ץ
	1985	1970	
1985/1970			
30.1	52.7	40.5	ארה"ב
24.2	60.5	48.7	פינלנד
23.2	45.7	37.1	אוסטרליה
32.9	33.9	25.5	איטליה
28.0	37.5	29.3	ישראל

המקור: year book of labour statistics 1974, 1986

בחינת הגידול בהשתתפות בכוח העבודה של נשים לפי מצב משפחתי מגלה, כי בישראל, הגידול הנ"ל בקרב נשים נשואות בלט במיוחד: אחוז השייכות לכוח העבודה בקרב הנשים הנשואות עלה מ-24.9% ב-1960 ל-44% ב-1987 - כלומר גידול של כ-76% לעומת גידול של כ-40% בלבד בקרב כלל הנשים.

תופעה זו של גידול בהשתייכות לכוח העבודה בולטת עוד יותר בקרב נשים עם ילדים: בין הנשים עם ילדים גדלה השתתפות בכוח העבודה בכ-115% מ-1970 ל-1987, בעוד שבקרב הנשים ללא ילדים ההשתתפות בכוח העבודה גדלה בכ-15% בלבד במהלך אותה תקופה. ויותר מכך: שיעור הגידול בהשתייכות לכוח העבודה בקרב הנשים עם ילדים עלה עם העליה במספר הילדים. בקרב הנשים עם ילד אחד שיעור ההשתתפות בכוח העבודה עלה בכ-70% בין השנים 1970 ו-1987 בהשוואה לעליה של כ-130% בקרב נשים עם

2 ילדים ושל כ-200% בקרב נשים עם 3 ילדים ויותר. היינו ככל שגדל מספר הילדים, גדלה נטייתן של נשים לצאת לעבודה. יש להניח כי מעבר למספר מסויים של ילדים, מגמה זו נבלמת.

לוח מס. 2 - אחוז הנשים היהודיות הלא רווקות השייכות לכוח העבודה לפי מספר ילדים (שנים נבחרות)

שנה	סה"כ	ללא ילדים	עם ילדים	מספר הילדים		
				1	2	3
1970	26.9	26.9	26.9	36.5	27.5	15.8
1975	32.3	28.4	32.0	46.2	39.8	23.6
1980	38.8	29.5	47.7	53.4	51.0	37.5
1987	44.2	31.0	57.8	61.3	63.5	48.5

המקור: שנתונים סטטיסטיים לישראל

השתתפותן הגוברת והולכת של נשים ובמיוחד אמהות בשוק העבודה, מדגישה את הצורך לבדוק מעמדה של האשה בהשוואה לגבר מבחינת שוויון הזכויות הסוציאליות הנלוות לעבודה והקשורות בה:

א. הסכוי של האשה העובדת להפלט משוק העבודה גדול יותר מזה של הגבר, עקב העדפת העסקת גברים על נשים. ואמנם, ב-1988, 5.7% מהגברים השייכים לכוח העבודה היו בלתי מועסקים, בהשוואה ל-7.6% בקרב הנשים (ראה לוח 3).

לוח מס. 3 - בלתי מועסקים, לפי מין (אחוזים ושעורים)
1982-1988

שנה	אחוז הבלתי מועסקים		שיעור הנשים הבלתי מועסקות בהשוואה לשיעור הגברים הבלתי מועסקים
	גברים	נשים	
1982	4.4	6.0	1.4
1983	4.0	5.3	1.3
1984	5.2	7.0	1.3
1985	6.4	7.3	1.1
1986	6.5	7.9	1.2
1987	5.2	7.3	1.4
1988	5.7	7.6	1.3

המקור: שנתונים סטטיסטיים לישראל.

ב. שכרן של הנשים העובדות נמוך מזה של הגברים: ב-1985, ההכנסה החודשית הממוצעת בקרב נשים עובדות היתה 459 ש"ח בהשוואה ל-861 ש"ח בקרב הגברים, כלומר הכנסתה של האשה הוותה כ-50% מהכנסת הגבר. דבר זה נובע בחלקו מנטייתן של הנשים לעבוד במשרה חלקית בשיעורים גבוהים מאשר בקרב הגברים: 41.5% מנשים המועסקות עובדות משרה חלקית בהשוואה ל-16.7% בלבד בקרב הגברים.

היציבות הנמוכה יותר של האשה בשוק העבודה ושכרה הנמוך יחסית פוגעים ביכולתה לצבור זכויות סוציאליות בדומה לגבר או שהזכויות שהיא צוברת הן ברמה נמוכה מזו של הגבר.

3.2 גירושין

ברוב המדינות המפותחות, בשנים האחרונות, אנו עדים לגידול מואץ במספר הגירושין.

בארץ, מספרם גדל מ-3,300 ב-1976 ל-5,100 ב-1987 - עליה של כ-50%. מדד נוסף שבעזרתו ניתן למדוד את עליה זו הוא מספר הגירושין לכל 1,000 תושבים. נתונים על גירושין במספר ארצות, מראים כי העליה בשיעור הגירושין מואץ אף יותר במדינות אחרות (ראה לוח 4).

לוח מס. 4 - שיעורי גירושין במדינות נבחרות

אחוז שינוי בין 1970 ולבין 1984	שיעור גירושין ל-1,000 נשים		הארץ
	1984	1970	
50.0	1.2	0.8	ישראל
40.0	4.9	3.5	ארה"ב
142.9	1.7	0.7	בלגיה
137.5	1.9	0.8	צרפת
154.5	2.8	1.1	אנגליה
100.0	2.0	1.0	גרמניה

המקור: statistical yearbook

בחינת הגירושין לפי מספר תכונות מראה : יותר ממחצית הגירושין חלו לאחר תקופת נישואין קצרה - של פחות מ-10 שנים כאשר מספר ממוצע של שנות הנישואין הוא 10 (ראה לוח 5).

לוח מס. 5 - גירושין לפי אורך תקופת נישואין, בישראל

1986

סה"כ גירושין	תקופת נישואין
100.0	סה"כ
3.8	פחות משנה
6.6	שנה אחת
15.0	2 - 3
11.2	4 - 5
16.6	6 - 9
30.9	10-19
15.9	20+
11.0	ממוצע
9.0	חציון

המקור: שנתון סטטיסטי לישראל

לכ-70% מהמתגרשים ילדים מתחת לגיל 17, כאשר המספר הממוצע של ילדים בקרב הזוגות המתגרשים עם ילדים היה כ-2 ילדים (ראה לוח 6).

לוח מס. 6 - גירושין לפי מספר ילדים (אחוזים)
1 9 8 6

מספר ילדים	סה"כ גירושין
סה"כ	100.0
0	36.8
1	26.0
2	25.0
3+	12.2
מספר ילדים ממוצע	1.8

המקור: שנתון סטטיסטי לישראל

העליה בשיעורי הגירושין מלווה בעליה באחוז הבעלים שנפרדו מנשותיהם ושאין משתתפים בהוצאות הטיפול בילדיהם. דבר זה מתבטא בעליה במספר הנשים המקבלות דמי מזונות מהמוסד לביטוח לאומי.

כאמור, אשה יכולה לפנות למוסד לביטוח לאומי לקבל דמי מזונות, כאשר יש בידה פסק דין למזונות והחייב אינו מקיים את פסק הדין למזונות שבידה. נתוני המוסד לביטוח לאומי מראים כי העליה במספר הנשים הגרושות המקבלות דמי מזונות חדה יותר מאשר העליה במספר הגירושין (ראה לוח 7).

**לוח מס. 7 - נשים גרושות שהצטרפו למקבלות דמי מזונות
כאחוז מכלל הגירושין
1976-1987**

שנה	נשים גרושות שהצטרפו לראשונה למקבלות דמי מזונות	סה"כ גירושין	נשים גרושות המקבלות דמי מזונות כ-% מסך כל הגירושין
1976	316	3,287	9.6
1980	681	4,439	15.3
1983	1,126	5,061	22.2
1984	1,246	4,834	25.8
1985	1,493	4,911	30.4
1986	1,399	5,086	27.5
1987	1,512	5,194	29.1

3.3 מעמדה של האשה הגרושה במסגרות של ביטוח סוציאלי

התהליכים שתוארו לעיל, מדגישים את בעיותיה הכלכליות של האשה הגרושה: בדרך כלל באחזקתה ילדים, לא תמיד הבעל משתתף בהוצאות פרנסתם, הכנסתה באם היא עובדת - נמוכה יחסית וזכויותיה הסוציאליות מצומצמות מאלה של הגבר. גירושין לאחר תקופה קצרה יחסית של, כאמור - במוצע 10 שנות נישואין - לא מאפשרים צבירת נכסים חומריים שיאפשרו מענה לבעיות הללו.

מצבה החברתי-כלכלי של האשה הגרושה דורש התייחסות מיוחדת מצד המערכת הסוציאלית. רוב המדינות המפותחות ניסו לפתור את הבעיות המתעוררות כתוצאה מגירושין דרך המסגרות הקיימות של הביטוח הסוציאלי, כגון שאירים, שיקום, ביטוח אבטלה, זיקנה, קיצבת ילדים. בחלק או בכל המסגרות הללו יצרו התייחסות מיוחדת לאשה הגרושה. אולם פתרון כולל טרם נמצא.

בישראל, אין התייחסות מיוחדת לאשה גרושה בגימלאות השונות. אך ישראל היא המדינה היחידה שכללה חוק מזונות במסגרת הבטחון הסוציאלי. אמנם, החוק אינו חוק של המוסד לביטוח לאומי, אך המוסד אחראי להפעלת החוק: אשה שבידה פסק דין למזונות והחייב אינו משלם, זכאית לפנות למוסד לביטוח לאומי. היא תהיה זכאית לקיצבה, לאחר מבחן הכנסות, ללא מבחן תעסוקה. אולם, חוק זה כולל בתוכו בעיות יסודיות בבטחון הסוציאלי של האם הגרושה.

א. קיצבת שאירים

אשה גרושה שבעלה לשעבר נפטר, מופסקת זכאותה לדמי מזונות. אמנם היא זכאית לפנות לשרות להבטחת הכנסה. אולם עליה יהיה לעמוד במבחן תעסוקה, דבר שלא נדרש ממנה כזכאית לדמי מזונות. זאת כאשר אשה נשואה שבעלה נפטר, זכאית לקיצבת שאירים ללא כל מבחן תעסוקה ואף ללא מבחן הכנסה.

במדינות כגון אוסטריה, דנמרק, גרמניה, גרושה שבעלה לשעבר נפטר, נחשבת לעניין הזכויות הסוציאליות כאלמנה, אם לפני פטירתו של החייב, הוא שלם לה דמי מזונות. במדינות אחרות, כגון לוקסמבורג וארצות הברית, אשה גרושה שבעלה לשעבר נפטר תהיה זכאית לקיצבת שאירים גם אם לא שולמו לה דמי מזונות - תלוי במספר השנים שהיתה נשואה לפני הגירושין או בתנאי שהבעל לשעבר לא התחתן שנית.

ב. שיקום

בארץ, לפי החוק, אשה שהתאלמנה, זכאית לשיקום מקצועי. זאת מתוך הכרה בהרעה במצבה החברתי-כלכלי של האלמנה לאחר פטירת בעלה. למעשה גם אשה שהתגרשה עומדת בפני הרעה חמורה במצבה הסוציאלי-אקונומי. אלא שהיא אינה זכאית לשיקום מקצועי.

ג. דמי אבטלה

ברוב המדינות, גרושה נחשבת ככל אזרח אחר: אם לא היתה מבוטחת בביטוח אבטלה, היא לא תהיה זכאית לדמי אבטלה באם תהיה מובטלת.

בחלק מהמדינות, כגון אוסטרליה, צרפת, פינלנד, לוקסמבורג, אשה המחפשת עבודה לראשונה, לאחר גירושין, תהיה זכאית לדמי אבטלה באם לא נמצאה לה עבודה. זכאות זו לדמי אבטלה נותנת תמריץ לאשה הגרושה שלא עבדה עד כה, לשפר מצבה הכלכלי, ולא להיות תלויה בחברה, מאחר שהיא כוללת זכאות להכשרה מקצועית במסגרת ביטוח אבטלה. בדרך זו יכולה הגרושה ללמוד מקצוע ולשפר סכויי ורמת תעסוקתה.

סיכום

מעמדה הנחות יחסית של האשה בשוק העבודה, הגורם לפגיעה בעצם צבירת

זכויות סוציאליות הקשורות בעבודה או לפגיעה ברמת הזכויות שנצברו, בולט במיוחד לגבי האשה שהיא אם גרושה. אם גרושה שאינה קשורה בשוק העבודה נצבת בפני לקויים בולטים אף יותר מבחינת זכויותיה הסוציאליות - הן מבחינת ההזדמנות לשיקום מקצועי וליציאה לעבודה ובמיוחד באם בעלה לשעבר נפטר - דבר המותיר אותה ללא תחליף לדמי המזונות שקבלה.

מן הראוי לשקול מתן זכות לשיקום מקצועי גם לגרושות ולזכות נשים גרושות בקצבת שאירים.

לוחות

לוח מס. 1 - נשים המקבלות דמי מזונות
(מספרים מוחלטים ואחוזים)
1988-1976

שנה	סך הכל	אחוז שינוי לעומת שנה קודמת
1976	3,218	--
1977	3,393	5.4
1978	3,576	5.4
1979	3,646	2.0
1980	4,193	15.0
1981	5,084	21.2
1982	5,876	15.6
1983	6,163	4.9
1984	6,494	5.4
1985	7,494	15.4
1986	8,557	14.2
1987	9,220	7.7
1988	9,985	8.3

לוח מס. 2 - מספר התיקים ביחידה למזונות
(מספרים מוחלטים)
1988-1985¹

שנה	סך הכל	תיקים פעילים		
		סך הכל	נשים מקבלות דמי מזונות	תיקים פעילים מצד החייב בלבד
1985	16,625	9,258	6,984	2,274
1986	20,501	11,470	8,615	2,855
1987	22,348	12,754	9,547	3,207
1988	24,492	14,394	10,723	3,671

(1) הנתון מתייחס לחודש מרץ בכל שנה תקציבית.

**לוח מס. 3 - נשים המקבלות דמי מזונות, לפי גיל
(מספרים מוחלטים, אחוזים וממוצעים)
1988-1976**

גיל ממו	ג י ל (באחוזים)								סך הכל		שנה
	50+	49-45	44-40	39-35	34-30	29-25	24-20	עד 19	אחוזים	מספרים מוחלטים	
3.0	6.8	6.1	11.2	15.0	18.7	23.4	17.6	1.2	100.0	3,218	1976
4.0	6.8	7.6	12.8	15.3	20.3	23.6	12.7	0.9	100.0	3,393	1977
4.0	6.8	7.8	12.5	16.1	21.2	22.4	12.3	0.9	100.0	3,576	1978
4.5	6.6	8.7	12.7	16.5	21.7	23.1	10.1	0.6	100.0	3,646	1979
4.5	6.3	8.3	12.7	16.5	23.6	22.1	9.9	0.6	100.0	4,193	1980
4.5	6.0	8.1	12.7	17.0	24.2	21.5	10.0	0.5	100.0	5,084	1981
4.5	5.7	8.7	11.9	20.2	25.6	20.8	6.9	0.2	100.0	5,876	1982
4.0	5.0	7.9	10.9	19.5	26.0	21.6	8.7	0.4	100.0	6,163	1983
4.5	5.3	7.8	11.0	21.9	26.4	20.1	7.2	0.3	100.0	6,494	1984
4.5	5.0	7.3	11.2	23.0	26.1	19.9	7.2	0.3	100.0	7,494	1985
4.5	5.2	6.9	12.2	22.9	26.1	19.5	6.9	0.3	100.0	8,557	1986
5.0	5.6	6.8	14.4	24.1	25.4	17.9	5.6	0.2	100.0	9,220	1987
5.5	5.7	6.6	15.3	24.8	24.9	17.2	5.4	0.1	100.0	9,985	1988

**לוח מס. 4 - נשים המקבלות דמי מזונות, לפי מצב משפחתי
(מספרים מוחלטים ואחוזים)
1988-1976**

שנה	מצב משפחתי (באחוזים)			סך הכל		
	אחר	נשואה שנית (1)	גרובה	נשואה לחייב או נפרדת	אחוזים	מספרים מוחלטים
1976	5.4	..	26.8	67.8	100.0	3,218
1977	4.1	..	32.0	63.7	100.0	3,393
1978	3.9	..	36.7	59.4	100.0	3,576
1979	3.7	..	40.3	55.9	100.0	3,646
1980	3.7	..	45.4	50.9	100.0	4,193
1981	3.8	..	45.4	50.8	100.0	5,084
1982	3.9	8.9	47.0	40.2	100.0	5,876
1983	4.0	9.4	47.6	39.0	100.0	6,163
1984	3.9	10.5	47.4	38.2	100.0	6,494
1985	3.9	10.9	47.8	37.4	100.0	7,494
1986	3.7	10.2	48.2	37.9	100.0	8,557
1987	3.8	10.4	50.1	35.7	100.0	9,220
1988	4.0	9.9	50.4	35.7	100.0	9,985

(1) החל משנת 1982 עקב שינוי התשלום בתקנות לנשים "הנשואות שנית" הוחל בדיווח נפרד על קבוצה זו. עד מועד זה נכללו נשים אלה בקבוצת ה"גרובות".

ח מס. 5 - נשים המקבלות דמי מזונות, לפי יבשת מוצא
(מספרים מוחלטים ואחוזים)
1988 - 1976

מזה: יהודיות (באחוזים)				לא יהודיות	יהודיות	(1) סך הכל	שנה
ישראל	אירופה-אמריקה	אסיה-אפריקה	סך הכל	מספרים מוחלטים			
28.3	12.0	59.7	100.0	5.8	94.2	3,218	1976
28.9	12.2	58.9	100.0	5.9	94.1	3,393	1977
30.8	13.0	56.2	100.0	6.1	93.9	3,576	1978
32.7	13.2	54.0	100.0	5.5	94.4	3,646	1979
35.2	12.8	52.0	100.0	6.0	93.8	4,193	1980
36.2	13.3	50.5	100.0	5.5	94.3	5,084	1981
40.0	13.1	46.9	100.0	5.9	94.0	5,876	1982
42.3	12.8	44.9	100.0	6.2	93.8	6,163	1983
44.5	12.6	42.9	100.0	6.1	93.9	6,494	1984
46.7	12.4	40.9	100.0	5.8	94.2	7,494	1985
48.6	12.3	39.1	100.0	5.7	94.3	8,557	1986
50.4	11.6	38.0	100.0	5.8	94.2	9,220	1987
52.1	11.4	36.5	100.0	6.0	94.0	9,985	1988

בסך הכל נכללו מי שתכונותיהן לא ידועות.

ח מס. 6 - נשים המקבלות דמי מזונות, לפי מספר ילדים
(מספרים מוחלטים, אחוזים וממוצעים)
1988 - 1976

מספר ילדים ממוצע	מספר ילדים (באחוזים)					סך הכל		שנה
	4+	3	2	1	ללא ילדים	אחוזים	מספרים מוחלטים	
2.3	18.3	15.5	28.9	34.7	2.6	100.0	3,218	1976
2.2	16.4	15.0	28.9	37.1	2.6	100.0	3,393	1977
2.1	14.8	14.6	28.7	39.5	2.3	100.0	3,576	1978
2.1	13.5	14.8	29.1	40.6	2.0	100.0	3,646	1979
2.1	12.8	15.3	29.3	41.1	1.5	100.0	4,193	1980
2.0	12.3	15.2	30.3	41.1	1.1	100.0	5,084	1981
2.0	11.3	15.2	30.9	41.9	0.7	100.0	5,876	1982
2.0	10.6	14.8	31.3	42.5	0.8	100.0	6,163	1983
2.1	10.3	15.1	32.4	41.4	0.8	100.0	6,494	1984
2.0	9.9	15.2	32.7	41.4	0.8	100.0	7,494	1985
2.0	9.3	15.0	32.8	42.2	0.7	100.0	8,557	1986
2.0	8.9	15.0	33.7	41.7	0.7	100.0	9,220	1987
2.0	8.4	14.9	34.3	41.7	0.7	100.0	9,985	1988

לוח מס. 7 - נשים המקבלות דמי מזונות, לפי סוג הצמדה של פסק דין ולפי סוג בית
(מספרים מוחלטים ואחוזים)
מרץ 1989

סוג בית דין	סוגי הצמדה (באחוזים)				סך הכל (1)		
	צמוד לתוספת יוקר	צמוד למדד	לא צמוד	באחוזים	אחוזים	מספרים מוחלטים	
אחר							(1) סך הכל
3.6	48.0	46.4	2.0	100.0	100.0	10,723	
4.0	76.9	17.2	1.9	100.0	57.7	6,182	רבני
3.4	3.8	91.3	1.5	100.0	36.1	3,876	מחוזי
1.5	37.6	56.3	4.6	100.0	5.5	585	שרעי
6.8	4.6	72.7	15.9	100.0	0.4	44	אחר (2)

(1) בסך הכל נכללו מי שתכונתיהם לא ידועות.
(2) כולל נוצרי, דרוזי ובית דין עליון.

לוח מס. 8 - נשים המקבלות דמי מזונות, לפי סוג תשלום
(מספרים מוחלטים ואחוזים)
1976 - 1988

שנה	סוג התשלום (באחוזים)		סך הכל (1)			
	פסקי דין	תקנות		אחוזים		מספרים מוחלטים
		בהפחתה	מלא			
1976	71.6	8.1	20.2	100.0	3,218	
1977	78.0	9.0	13.0	100.0	3,393	
1978	79.4	8.2	11.9	100.0	3,576	
1979	86.2	5.4	8.5	100.0	3,646	
1980	92.8	2.8	4.4	100.0	4,193	
1981	88.8	4.8	6.4	100.0	5,084	
1982	85.9	9.6	4.5	100.0	5,876	
1983	90.2	6.2	3.5	100.0	6,163	
1984	88.2	8.4	3.4	100.0	6,494	
1985	88.9	7.0	4.1	100.0	7,494	
1986	84.0	10.2	5.8	100.0	8,557	
1987	82.3	11.2	6.5	100.0	9,220	
1988	84.3	9.5	6.2	100.0	9,985	

(1) בסך הכל נכללו מי שתכונותיהם לא ידועות.

לוח מס. 9 - התשלום הממוצע לנשים המקבלות דמי מזונות, לפי סוג תשלום
1988-1976

נשים המקבלות לפי פסק-דין		נשים המקבלות לפי תקנות				סך כל הנשים המקבלות			נ ה
		ב ה ת ה		מ ל א					
כאחוז מהשכר הממוצע במשק	בשקלים לחודש (1)	כאחוז מהשכר הממוצע במשק	בשקלים לחודש (1)	כאחוז מהשכר הממוצע במשק	בשקלים לחודש (1)	% מקצבה ממוצעת לפי תקנות (2)	כאחוז מהשכר הממוצע במשק	בשקלים לחודש (1)	
19.8	62	18.2	57	34.5	108	67.7	23.0	72	197
17.2	80	19.6	91	32.3	150	59.5	19.6	91	197
14.6	110	15.9	120	31.8	240	54.7	16.4	124	197
13.0	193	17.3	257	33.4	497	45.7	14.9	222	197
14.5	513	19.7	699	40.2	1,422	41.2	16.2	575	198
15.9	1,297	19.9	1,620	41.8	3,405	43.6	17.5	1,421	198
16.3	3,125	18.6	3,521	41.7	7,905	44.5	18.1	3,424	198
16.1	8,051	20.0	10,037	41.7	20,906	41.7	17.4	8,711	198
16.2	41,645	19.4	49,903	43.0	110,573	39.5	17.0	43,683	198
18.0	139,706	25.8	199,832	52.6	407,158	37.6	19.8	152,957	198
17.4	198.2	21.7	246.4	45.8	520.7	44.1	19.6	222.3	198
16.9	248.0	20.3	298.5	41.8	615.0	46.6	18.8	276.9	198
17.7	316.0	20.5	365.6	43.3	770.9	46.5	19.4	346.2	198

החל מ-1986 הסכומים הם בשקלים חדשים. הקצבה הממוצעת לפי התקנות חושבה בהנחה, שכל הנשים המקבלות דמי מזונות קיבלו את השיעור שנקבע בתקנות.

מס. 10 - נשים המקבלות דמי מזונות, לפי גובה הקיצבה המשולמת בפועל ולפי סוג בית דין
מרץ 1989

גובה הקיצבה		סוג בית הדין
אחוז מהשכר הממוצע במשק	שקלים חדשים	
21.2	378	סך הכל
18.6	331	רבני
24.9	444	מחוזי
25.2	449	שערי
23.2	449	אחר

לוח מס. 11 - נשים המקבלות דמי מזונות, לפי השתייכות לכוח העבודה
(מספרים מוחלטים ואחוזים)
1988-1976

השתייכות לכוח העבודה (באחוזים)		סך הכל (1)		ש.נ.ה
לא עובדת	עובדת (2)	אחוזים	מספרים מוחלטים	
78.7	21.3	100.0	3,218	1976
75.1	24.8	100.0	3,393	1977
73.3	26.4	100.0	3,576	1978
73.4	26.3	100.0	3,646	1979
68.5	31.5	100.0	4,193	1980
65.0	34.9	100.0	5,084	1981
62.5	36.6	100.0	5,876	1982
62.2	36.9	100.0	6,163	1983
62.2	37.8	100.0	6,494	1984
64.1	35.9	100.0	7,494	1985
63.8	36.2	100.0	8,557	1986
63.5	35.6	100.0	9,220	1987
62.7	36.5	100.0	9,985	1988

(1) בסך הכל נכללו מי שתכונותיהן לא ידועות.

(2) כולל שכירות ועצמאיות (העצמאיות הן כאחוז אחד בלבד מכלל הנשים העובדות)

לוח מס. 12 - תשלום ממוצע לדמי מזונות, לפי השתייכות לכוח העבודה
1988-1976

לא עובדת		עובדת		סך הכל		שנה
כ- מהשכר הממוצע במשק	בשקלים לחודש (1)	כ- מהשכר הממוצע במשק	בשקלים לחודש (1)	כ- מהשכר הממוצע במשק	בשקלים לחודש (1)	
24.9	78	16.5	52	23.0	12	1976
20.7	96	16.4	76	19.6	91	1977
17.4	131	13.9	105	16.4	124	1978
15.8	236	12.4	184	14.9	222	1979
17.2	609	14.2	502	16.2	575	1980
20.0	1,627	15.5	1,263	17.5	1,421	1981
20.4	3,862	14.9	2,826	18.1	3,424	1982
18.6	9,317	15.3	7,665	17.4	8,711	1983
18.6	47,698	14.4	37,076	17.0	43,683	1984
21.2	163,824	17.3	133,553	19.8	152,957	1985
21.4	243.2	16.3	185.5	19.6	222.3	1986
21.0	308.6	15.6	230.1	18.8	276.9	1987
21.6	385.2	16.3	291.0	19.4	346.2	1988

(1) החל מ-1986 הסכומים הם בשקלים חדשים.

לוח מס. 13 - גובה ההכנסה הכוללת של נשים עובדות מעבודה ומדמי מזונות
(מספרים מוחלטים ואחוזים)
1988

כאחוז מהשכר הממוצע במשק	בשקלים חדשים לחודש	סוג הכנסה
50.2	895.1	הכנסה מעבודה ודמי מזונות
33.9	604.1	הכנסה מעבודה
16.3	291.0	תשלום דמי מזונות

**לוח מס. 14 - נשים המקבלות דמי מזונות, לפי גובה הקיצבה המשולמת
(מספרים מוחלטים ואחוזים)
מרץ 1989**

קצבה חודש ממוצעת		מכל 40% מהשכר הממוצע במשק	30%-40% מהשכר הממוצע במשק	20%-30% מהשכר הממוצע במשק	10%-20% מהשכר הממוצע במשק	עד 10% מהשכר הממוצע במשק	סך הכל	
אח מהנ המנ במנ	שקלים חדשים							
סך כל הנשים המקבלות דמי מזונות								
9	378.2	654	1,351	2,595	3,646	2,477	10,723	מספרים מוחלטים
-	-	6.1	12.6	24.2	34.0	23.1	100.0	אחוזים
נשים עובדות								
8	319.3	27	408	862	1,472	1,114	3,883	מספרים מוחלטים
-	-	0.7	10.5	22.2	37.9	28.7	100.0	אחוזים
נשים לא עובדות								
7	411.6	629	944	1,731	2,175	1,361	6,840	מספרים מוחלטים
-	-	9.2	13.8	25.3	31.8	19.9	100.0	אחוזים
נשים שקיבלו תשלום לפי פסק דין								
2	345.5	308	1,095	2,036	3,328	2,280	9,047	מספרים מוחלטים
-	-	3.4	12.1	22.5	36.8	25.2	100.0	אחוזים
נשים שקיבלו תשלום לפי תקנות - בשיעור מופחת								
1	400.9	65	179	329	316	202	1,091	מספרים מוחלטים
-	-	56.0	16.4	30.1	29.0	18.5	100.0	אחוזים
נשים שקיבלו תשלום לפי תקנות - שיעור מלא								
3	842.0	580	5	-	-	-	585	מספרים מוחלטים
-	-	99.1	0.9	-	-	-	100.0	אחוזים

לוח מס. 15 - התשלומים והתקבולים לדמי מזונות
1988-1975

ת ק ב ו ל י ם		תשלומים (1)	שנה
% מהתשלומים	מספרים מוחלטים (1)		
15.9	0.3	2.0	1975
26.0	0.7	2.7	1976
32.7	1.4	4.2	1977
49.3	2.7	5.4	1978
47.0	4.6	9.7	1979
38.3	11.5	30.0	1980
40.6	35.6	87.6	1981
43.8	105.0	240.0	1982
50.7	330.0	651.0	1983
47.9	1,652.9	3,451.0	1984
47.9	6,674.9	13,943.0	1985
53.6	12,243.3	22,824.3	1986
52.6	16,158.2	30,693.7	1987
49.7	20,658.4	41,594.5	1988

(1) עד 1985 הסכומים הם במיליוני שקלים. החל מ-1986 הסכומים הם בשקלים חדשים.

טולידנו

